

Amb motiu del centenari de la mort de l'arquitecte i, sobretot, mestre d'obres Rafael Guastavino (València, 1842-1908), el convent del Carme de València acollirà, a partir del 15 de gener, una exposició sobre el personatge que portà als Estats Units la volta catalana, una mena de volta molt comuna a casa nostra, que ell i el seu fill (Rafael Guastavino III) van escampar per centenars d'edificis de l'Amèrica del Nord i sobretot de Nova York: a la ciutat dels gratacels van deixar empremta en més de cinquanta edificis.

Rafael Guastavino pare.

La volta catalana dels Guastavino: VLC-BCN-NYC

A Nova York, per veure l'empremta cultural catalana més moderna, enlluernadora i sòlida s'ha d'alçar el cap i mirar amunt. A Ellis Island, per on els immigrants havien de passar a fer la revisió mèdica i la inscripció al cens; a la Grand Central Terminal, per on passen cada dia milers de persones; o al Carnegie Hall, on ha sonat el bo i millor del jazz, el

rock i el pop dels darrers cinquanta anys, s'hi poden veure encara avui molts exemples de la volta de maó de pla o *volta catalana* com les anomenen la majoria d'experts i gairebé tots els iniciats en la matèria. Els responsables principals en són el valencià Rafael Guastavino –que va mamar la tècnica a casa seua, la va perfeccionar a Barcelona i la va posar en mans de la

L'arquitecte de Nova York

El dia que va morir Rafael Guastavino II, el pare, *The New York Times* va publicar una esquela que el qualificava de "l'arquitecte de Nova York". Segons Mar Loren, la comissària de l'exposició sobre Guastavino que s'ha d'inaugurar a València el 15 de gener (convent del Carme), el vessant més tecnològic de Guastavino, la seua capacitat constructiva, "han deixat en segon terme la seua gran aportació a la història arquitectònica dels Estats Units". Segons Loren, els Guastavino comencen a treballar en una època en què els nord-americans volen passar d'una ciutat provisional, com les que s'havien anat edificant fins aquell moment, a una ciutat històrica, que els americans identifiquen com el seu model. "A partir de l'Exposició Univer-

sal de Chicago de 1893 –on, per cert, Guastavino participa fent el pavelló espanyol amb una rèplica de la Llotja de València–, els americans decideixen de treballar per tenir la seua metròpoli i la seua pròpia història."

Però els americans es troben amb el problema que les ciutats que haurien d'esdevenir model, Nova York mateix, que hauria de ser el paradigma de la metròpoli nord-americana, "reben molta pressió de la propietat privada per a estructurar un sistema clàssic d'espais públics". On s'han d'encabir les places, les grans rotondes, els grans espais?

"Arran de la impossibilitat de crear aquests grans espais a l'exterior, l'espai públic es desenvolupa dins dels edificis: els equipaments culturals, els museus,

les grans universitats, els grans hotels –diu Mar Loren– esdevenen aquests espais i la Guastavino Company els dóna textura, cromatisme i la tecnologia econòmica que els fa possibles."

Loren creu que el treball dels Guastavino –i el seu vessant més estètic– no ha estat valorat perquè ells no apareixien com a arquitectes –ells havien venut les patents i havien fet de mestres d'obres. A sobre, la modernitat posterior va rebutjar –com fa cada nou moviment artístic– l'anterior arquitectura neogòtica i neorenaixentista dels arquitectes que havien acompanyat Guastavino en la seua aventura.

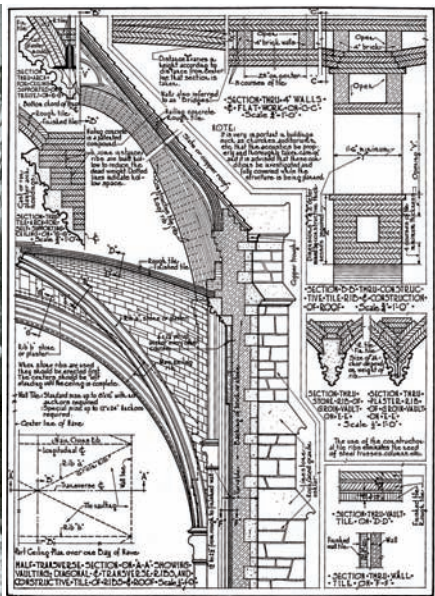
L'exposició, que s'instal·larà al convent del Carme de València, incidirà sobre aquest vessant estètic, a més de fer una repassada de les etapes valenciana i barcelonina del mestre de la volta catalana.

indústria constructora més potent i engrescada del món en aquell moment— i el seu fill, Rafael Guastavino III, que va heretar els coneixements i la perícia comercial del seu pare, com ho demostra la llista del miler de cúpules i teulades que van construir pels Estats Units (hi ha obres seues a 41 estats), el Canadà (9), Cuba, l'Índia i Panamà. El registre més fiable i exhaustiu d'aquestes construccions es troba al llibre *Guastavino Co. (1885-1962)*, a cura de Salvador Tarragó i editat pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya el 2002.

Rafael Guastavino havia nascut a València el 1842 al si d'una família d'origen genovès que prèviament havia passat també per Barcelona. Segons que explica Jaume Rossell a *Guastavino Co.*, “era el quart dels catorze fills del matrimoni entre Pasquala Moreno i Rafael Guastavino i Buch. El seu pare era ebenista i s'havia traslladat a València des de Barcelona. Mig segle abans, a final del XVIII, l'avi, Davide Giuseppe Guastavino, havia arribat a Barcelona procedent d'Itàlia (prop de Gènova), i s'hi havia casat i establert”. Tot i que la primera afecció artística de Guastavino va ser la música, les seues primeres feines ja van ser en un despatx

Els alumnes d'arquitectura d'Elies Rogent: Guastavino és assegut a primera fila, el segon per l'esquerra. A la dreta, un croquis de la Guastavino Co. per als arquitectes que els contractaven.

d'arquitectes amb l'inspector d'Obres Públiques Josep Nadal. La prematura mort d'aquest seu primer mestre el va fer decidir d'instal·lar-se a Barcelona, a casa d'un oncle, on el 1861 ja el trobem matriculat a l'Escola Especial de Mestres d'Obres Públiques. Cinc anys després —potser empès per un matrimoni prematur amb la minyona de la casa, Pilar Expósito, i l'arribada de descendència— ja fa la seva primera casa a l'Eixample i el 1868 construeix la casa del banquer Víctor Blajot al passeig de Gràcia, (encara ara, al número 52). L'aprofitament de la volta catalana, que els mestres d'obres del Principat havien fet servir durant segles (vegeu requadre), ja es pot veure a les primeres obres, tot i que els seus mestres de l'Escola l'havien ignorada llargament, segons que explicà ell mateix posteriorment: “Fins als anys 1866 i 1868, els professors de l'Acadèmia de Barcelona —una de les més il·lustres d'Europa en una ciutat en què els maons s'utilitzen més que en qualsevol altre lloc del món— no van començar a prestar atenció a aquest estil, i quan finalment ho van fer, només en van comentar de passada la resistència i la possible utilitat; però no en van fer matèria d'estudi, tot i que caminaven constantment sobre forjats construïts amb aquest sistema.”

Des del començament, Guastavino va saber vendre's i aquesta obra pri-

merenca per als Blajot ja la presenta a l'Exposició d'Agricultura, Indústria i Belles Arts de Barcelona de l'any 1871. Més endavant s'arribà amb exposicions internacionals i l'obra de Guastavino fou present a l'Exposició Universal de Viena del 1873 o a la de Filadèlfia (EUA) del 1876. Potser el premi que li fou atorgat en aquest exposició nord-americana li va obrir el ulls cap al nou mercat que significaven els Estats Units, perquè només cinc anys després ja marxava cap a Nova York.

Les obres de Catalunya. Però Guastavino ja havia deixat un bon llegat arquitectònic a Catalunya quan decidí d'anar-se'n als Estats Units, a 39 anys, acompanyat només del més petit dels seus quatre fills, sense la seva muller —que l'havia abandonat una mica abans—, i amb la seva amant, Paulina Roig, que a Barcelona es feia passar per la minyona. Molt probablement, la seua fama d'arquitecte arribat i mestre d'obres genial el precedia tant com la de seductor i faldiller. I potser aquest darrer factor el va empènyer a fer les amèriques en un moment en què la seua carrera al Principat s'havia consolidat.

Guastavino vivia en una casa construïda per ell mateix a la cantonada dels carrers Aragó i Roger de Llúria, una primera mostra que l'arquitecte tenia una extraordinària habilitat per

OBRES EMBLEMÀTIQUES DELS GUASTAVINO

Barcelona:

- Fàbrica Batlló
- Fàbrica Martí i Rius

Vilassar de Dalt:

- Teatre la Massa

EUA:

- Ellis Island Hall (Nova York)
- Banc de la Reserva Federal (NYC)
- Estació Grand Central (NYC)
- Estació de Pennsilvània (NYC)
- Saint Bartholomew (NYC)
- Saint John The Divine (NYC)
- Hospital Mount Sinai (NYC)
- Hotels Plaza i Ritz-Carlton (NYC)
- Museu d'Història Natural (NYC)
- Carnegie Hall (NYC)
- Universitat de Harvard
- Biblioteca pública de Boston
- Acadèmia Nacional de Ciències (Washington DC)

Exterior i interior de l'església de Saint Bartholomew, a Nova York. Obra de Guastavino fill.

Per què 'volta catalana'?

Els americans en diuen *catalan vault* i els espanyols, que probablement la van batejar així, també hi posen aquest cognom. Es tracta, segons el professor Salvador Tarragó, d'una manera tradicional de fer sostres i escales a Catalunya i al País Valencià, que ja utilitzaven fins i tot algunes construccions de l'antiga Roma. Alguns pensen que la vàrem heretar de mestres italians a l'edat mitjana, però Tarragó té "la intuïció" que la portaren, abans, els àrabs. De fet, la fan servir moltes cultures —"fixeu-vos que un iglú no és més que volta catalana", diu Tarragó—, però enlloc no ha progressat com a solució constructiva tant com aquí, a les voltes de les escales o als sostres de maó. Per Tarragó, a casa nostra, la més antiga és al convent de Sant Domènec, a València, on actualment hi ha la Capitania General de l'Exèrcit.

Les clàssiques són voltes fetes amb maons enganxats amb guix pels costats —de manera que deixen veure la cara ampla—, la qual cosa permet que s'autosostinguin.

La característica principal, explica Tarragó, és que són molt lleugeres i, a diferència d'unes altres voltes, no necessiten suports provisionals per a construir-les. La revolució introduïda per Guastavino és substituir el guix pel ciment Portland i redescobrir-ne les possibilitats com a element constructiu i alhora decoratiu. A casa nostra, Antoni Gaudí —que no va coincidir amb Guastavino perquè era de la generació següent, però en conegué les obres catalanes, des de la fàbrica Batlló a, probablement, el teatre de la Massa de Vilassar— va adaptar la tècnica a formes insospitades. Actualment, l'arquitecte de la Sagrada Família, Jordi Bonet —fill d'un mestre d'obres que treballà amb Gaudí—, encara juga, ensenya i fa servir la volta catalana.

a fer publicitat de les seues capacitats tècniques i creatives.

De fet, Guastavino va saber convèncer els principals industrials de l'època perquè li feren encàrrecs d'importància. El més conegut és, sens dubte, la fàbrica Batlló, una de les empreses més ambicioses de l'època que la família Batlló, peça cabdal de la indústria cotonera catalana, va encarregar a Guastavino, que els oferia una solució de grans espais, com demanaven els telers de l'època, i sense fusta, la qual cosa minimitzava les probabilitats —i l'impacte— d'un incendi, el principal flagell de les empreses tèxtils en aquella època.

La fàbrica Batlló, l'actual Escola Industrial, va ser un de les principals obres de Guastavino a Barcelona, tot i que no va trigar més de vint anys a deixar de fer aquesta funció, segons l'arqueòleg industrial James Douet, que fa un mes va participar com a ponent en les jornades sobre Guastavino i la volta catalana, organitzades pel Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, una de les poques institucions que han retut homenatge a l'arquitecte en aquest centenari de la seua mort.

A dalt, la terminal de Pennsilvània, a Nova York. A la dreta, la terminal Chicago & Northwestern (Chicago, Illinois).

Anys després del tancament de la fàbrica i la marxa dels Batlló, a començament del segle XX, la Diputació de Barcelona va comprar l'edifici per dedicar-lo a la formació professional dels futurs industrials. Precisament, la Diputació acaba d'editar un llibre sobre l'edifici, a propòsit dels 150 anys de la construcció.

La marxa a Nova York. El 1881 Rafael Guastavino deixa Barcelona i se'n va cap a Nova York sense saber anglès. Hi va amb el seu fill Rafael, de vuit anys; la seva amant, Paulina Roig; les dues filles d'ella i 40.000 dòlars, una xifra que segons James Douet equivaldrien avui dia a una xifra "entre 800.000 dòlars i vuit milions". La primera esposa de Guastavino l'havia abandonat definitivament –ja ho havia fet abans durant un període de dos anys– per anar-se'n a l'Argentina amb els tres fills grans del matrimoni. Tanmateix, les raons que expliquen la marxa de Guastavino són més d'ambició professional que no pas motius familiars i personals.

Tant James Douet com Salvador Tar-

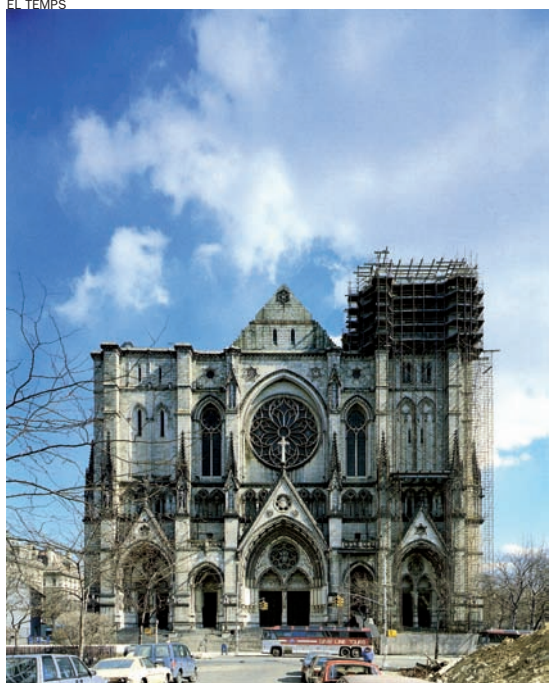
ragó, editor de Guastavino Co., arquitecte i professor de la Universitat Politècnica de Catalunya, coincideixen a dir que els Estats Units oferien al mètode constructiu de Guastavino un mercat amplíssim i prometedor. "Guastavino era un venedor fantàstic, tant com per adonar-se que el mercat català era petit i el dels Estats Units, immens", diu Tarragó. "A Catalunya, –recorda– Guastavino ja havia fet moltes fàbriques, habitatges i obres importants, com la fàbrica Batlló o el teatre la Massa de Vilassar de Dalt, que és una proesa tècnica amb una volta superlleugera, i només podia anar repetint la mateixa obra." Lògicament, els Estats Units era un país jove, immens i en creixement, on la construcció d'obra pública era terreny adobat. Per a James Douet, Guastavino va apostar pels Estats Units perquè, mitjançant les exposicions internacionals en què havia participat, s'havia adonat que el seu sistema de construcció oferien un avantatge molt important en aquell país: "L'incendi de Chicago del 1871, i alguns altres grans incendis, com el de Boston de

1872, havien creat un ambient molt receptiu a un sistema constructiu com el de Guastavino, que minimitzava els efectes del foc."

Ara és evident que Guastavino la va encertar, però entre la seva arribada a Nova York i l'èxit de les seues propostes hagueren de passar uns anys, sobretot perquè al començament Guastavino provà de sortir-se'n com a arquitecte i no com a mestre d'obres, que fou allò que finalment li donà fama i feina. El 1882 només aconseguí de construir un edifici. Tot i que es tractava d'una empresa revolucionària –l'Edison Electric Illuminating Company–, Guastavino no acabava de convèncer el mercat nord-americà i el 1883 edificava amb els seus propis diners dos nous blocs d'habitatges en terrenys comprats per ell mateix a l'Avinguda Columbus.

James Douet apunta que, en aquesta època, degué ser molt important el contacte de Guastavino amb un basc emigrat als Estats Units, José Francisco Navarro, que era propietari de la fàbrica de ciment més important d'aquell país, l'Atlas Portland Cement Co., i

EL TEMPS

EL TEMPS

La catedral de Saint John the Divine, de Nova York, amb la cúpula, obra de Rafael Guastavino III (1899).

una de les grans fortunes americanes de final del XIX i començament dels XX. Sembla que ell l'acabà introduint al món de les grans construccions, perquè com a arquitecte Guastavino no se'n sortia. Havia guanyat el concurs per a la construcció del Progress Club, el 1882, però els seus dissenys en el concurs per a la biblioteca pública de Boston, el 1885, i per a l'Arion Club, el 1888, van ser rebutjats. Això va empènyer Guastavino a exercir de mestre d'obres, patentar les seues solucions arquitectòniques, inclosa la volta catalana, i vendre-les als arquitectes més importants del moment. En paraules de Mar Loren, comissària de l'exposició sobre Guastavino que s'inaugurarà a València el 15 de gener, "ell volia modernitzar l'arquitectura i aquesta visió va acabar prevalent sobre la de l'arquitecte: a partir d'aquí ell no apareix com a autor de res: els arquitectes li pagaven pels plànols de voltes, escales o materials i el seu nom no sortia enlloc."

De fet, Guastavino va acabar fent la cúpula de la biblioteca pública de Boston d'aquesta manera. Allò que no li reconeixien com a arquitecte, s'afanyaven després a demanar-li-ho com a mestre d'obres. Això el va fer de decantar per un sistema de patents, que va acabar incloent escales, forjats, voltes i fins i tot materials: van ser es-

pecialment reeixides unes rajoles preparades especialment per a absorbir el soroll i, per tant, ideals per a auditoris i esglésies, que ells van batejar amb el nom d'*akoustolith*. "Les feien amb un fang torbós que, en coure's a alta temperatura, per la torba que contenia, produïa unes bombolles que explotaven i deixaven una superfície plena de cràters que absorbien els sons."

Per comercialitzar el producte i no parar d'engegar un projecte constructiu rere un altre, els Guastavino –ara, a les obres, ja hi cooperaven pare i fill– van crear la Guastavino Co., que primer es digué Guastavino Fireproof Construction Company, amb un comptable, William Blodgett, que l'ajudà a resoldre els problemes financers, en què sovint s'abocà l'arriscat mestre d'obres.

Guastavino va acabar construint la biblioteca pública de Boston amb els arquitectes Charles McKim, William Mead and Stamford White, que formaven un dels despatxos més sol·licitats dels Estats Units. Els féu la temerària proposta de construir la biblioteca sense ni una sola de les bigues de ferro que ja havien comprat: com a compensació pels seus plànols amb volta catalana, Guastavino es quedà els diners que li donessin pel ferro. L'èxit de les solucions tècniques de Guastavino va satisfer els tres arquitectes, que van

esdevenir els seus principals clients. Segons James Douet, un 30% dels encàrrecs per la Guastavino Co. Van venir del despatx de McKim, Mead & White, entre les quals la Universitat de Columbia o l'estació de Pennsilvània, a Manhattan (vegeu entrevista a la pàgina 62).

La febre constructiva d'un país que intentava crear el seu propi model de ciutat i d'arquitectura va afavorir els negocis de Guastavino pare i fill, ja que la majoria de les obres que avui s'atribueixen a Guastavino ja van ser dirigides per Rafael Guastavino III sobre els fonaments que el seu pare havia alçat amb solidesa. La publicació de Cohesive Construction, el 1892, "recull la major part del pensament científic de Guastavino" pare, segons reconeix Jaume Rossell al llibre Guastavino Co. "En ell s'hi exposa el que és la construcció cohesiva, la seva teoria, s'expliquen els avantatges i es relacionen les aplicacions que el nou sistema constructiu pot tenir en edificis de tota mena."

En aquell moment, la Guastavino Co. ja havia començat a anunciar-se per tots els diaris dels Estats Units per vendre les seues solucions constructives als millors postors (són anuncis la majoria de les il·lustracions en blanc i negre d'aquest article) i treballava amb els principals arquitectes nord-

A dalt, l'Acadèmia Nacional de Ciències, de Washington. A la dreta, a dalt i a baix, el parc de Prospect, a Brooklyn, per fora i per dins.

americans, una relació que arribà al màxim apogeu un cop mort Guastavino pare.

De fet, el progenitor s'havia jubilat el 1897, quan es retirà a Nashville (Carolina del Nord) amb la seua segona muller, la mexicana Francesca Ramírez –la seva companya de viatge, Paulina Roig, no va poder suportar el ritme de Nova York ni no tenir a mà oli d'oliva per a cuinar, segons que han explicat els successors de Guastavino.

Al mateix moment que el fill pren el relleu, l'empresa culmina una de les obres paradigmàtiques del cognom: la cúpula de la catedral de Saint John the Divine, a Nova York, que el 1899 marca una fita propagandística notable. Però, paradoxalment, sobre el fill i la seva obra encara hi ha tantes ombres i preguntes com les que enterboleixen la biografia del pare. Tots els experts afirmen que el catàleg d'obres encara no és exhaustiu i encara cal reivindicar l'aportació dels Guastavino a l'arquitectura i la forma de vida dels nord-americans. Segons Mar Loren, la modernitat es va girar d'esquena al neogòtic i els arquitectes amb qui va treballar Guastavino: això fa que encara ara no s'hagi situat els Guastavino en el lloc que es mereixen.

Alex Milian

